

ПРЕБРОЯВАНЕ НА ДОБИТЪКА, ДОМАШНИТЕ ПТИЦИ И ПЧЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1905 И 1910 ГОДИНА

*Здравка Бобева**

Географското местоположение и релеф и климатичните дадености определят мястото на България сред държавите с добри възможности за развитие на селското стопанство. Историческият преглед на икономиката на страната неизменно поставя сред водещите отрасли земеделието и животновъдството. Ето защо от зората на своето съществуване българската статистика отделя специално внимание на преброяването на обработваемите площи, на видовете култури, на отглеждането на животни както за нуждите на изхранването на населението, така и за използването им като работна сила.

Първото преброяване на добитъка след Освобождението е проведено на 31 декември 1887 г., второто - на 31 декември 1892 г., а третото - на 31 декември 1900 година. Както се вижда от посочените години, законът е задължавал статистиците да организират преброявания през пет години и затова четвъртото и петото са извършени респективно през 1905 и 1910 година. От всички проведени до този момент наблюдения само първото е изпълнено по разпоредби на военното министерство и е обхващало само едрия работен и рогат добитък (коне, мулета, магарета, биволи, волове, крави и телета). Сведенията от това преброяване са обработени от същото министерство и резултатите са публикувани през 1890 година. Останалите са извършени едновременно с преброяванията на населението и сградите чрез карти и по разпореждане на Дирекция на статистиката. През 1892 г. списъкът на наблюдаваните животни е разширен, като са

* Главен експерт в отдел „Публикации, библиотека и дигитални продукти“ на НСИ; e-mail: ZBobeva@nsi.bg.

включени домашните птици (пуйки, гъски, кокошки и юрдечки), а при публикуването на данните през 1894 г. вече има сведения и за броя на овцете, козите и свинете. Данните за тях са взети от данъчните документи на Министерството на финансите. При третото преброяване през 1900 г. картите за попълване стават по-подробни с цел да се види подялбата на животните по отделни породи, родове, видове и възраст, както и предназначението им в живота на домакинствата. Четвъртото преброяване през 1905 г. вече отчита и пчелите и пчелните кошери. Едновременно с добитъка в преброяванията след 1897 г. се включват и земеделските машини. Това не само обогатява статистиката за земеделското производство в страната, но и дава възможност да се проследи процесът на модернизация в целия селскостопански отрасъл.

И така, сравняването на резултатите от преброяването на добитъка през 1905 и 1910 г. води до извода, че добитъкът, който се използва за впрегатни нужди, намалява абсолютно:

Таблица 1

Добитък	Брой		На 1000 жители	
	1905	1910	1905	1910
Коне	538271	478222	133	110
Катъри	11947	12238	3	3
Магарета	124080	118488	31	27
Говеда	1695533	1606363	420	370
Биволи	476872	412978	118	95
Овце	8130997	8669260	2015	1999
Кози	1384116	1464719	343	338
Свине	465333	527311	115	122
Всичко	12827149	13289579	3178	3064

Видно е също така, че на 1 000 жители броят на животните, отглеждани за месо и мляко, намалява, но това се дължи на високите нива на естествен прираст на населението в този период.

Анализът на причините, които водят до тези резултати, откроява две основни:

1. Постоянни

2. Временни.

Постоянните причини са намаляването на пространствата на пасищата и селските мери и навлизането на механизация, която е бавен, но неотменен процес. След Освобождението се наблюдава траен процес на увеличаване на обработваемите площи. Най-често това увеличение става за сметка на пасищата и мерите. По този начин площта за изхранване на добитъка намалява. През 1897 г. общата площ на мерите и пасбищата е била 970 000 хектара, а след десет години, през 1908 г. - 913 100 хектара (с 5.9% по-малко). Регистрирано е и намаляване на горите и пустеещите земи: горите намаляват с 33 400 хектара (1.2%), а пустеещите земи - с 22 700 хектара (22.6%). Въвеждането на парните вършачки измества конете от една от основните области, в които те са използвани - вършитбата. Табл. 2 показва нагледно по окръзи как машините настъпват за сметка на конската сила.

Таблица 2

Окръзи	Вършачки - брой		Намаляване на конете (1910 спрямо 1905)	
	1905	1910	абсолютен брой	%
Бургас	17	52	6516	13.7
Варна	99	211	5995	7.6
Видин	23	236	11325	37.7
Враца	26	162	8855	19.8
Кюстендил	-	2	4084	13.6
Пловдив	13	30	2579	8.3
Плевен	22	182	5378	11.6
Русе	16	41	253	0.4
София	2	15	7136	11.8
Стара Загора	4	25	2228	7.3
Велико Търново	16	118	4005	9.3
Шумен	12	17	1695	5.2
Всичко	250	1091	60049	11.2

Временните причини са сушата, неплодието и болестите по добитъка. В периода 1905 - 1910 г. има няколко особено сухи години. В резултат намалява реколтата при редица зърнени култури, а също така и тревата по ливадните площи. През 1907 г. добивът на зърнени храни е с 53.5% по-малък от този през 1910 година. Намалените възможности за изхранване на добитъка и увеличените цени на фуражите довеждат до неплодие, а оттам и до развитието на редица заболявания, които причиняват преждевременна смърт. Ветеринарните лекари от крайдунавските градове констатират, че „хората са принудени да продават животните си на много ниски цени, за да не умрат от глад или от появяващите се епидемии“ (*Преброяване на добитъка, домашните птици, пчелите, колата и земеделските оръдия и машини в Царство България на 31 декември 1910, общи резултати, кн. I, с. XIII, София, 1918*).

Петгодишният период от 1905 до 1910 г. с неблагоприятните си климатични условия, от една страна, и въвеждането на машините в селскостопанския труд, от друга, водят до съществени промени в системата на скотовъдството. С преминаването все повече от екстензивна към интензивна форма на организация на работа намаляването на впрегатния добитък (коне, мулета, катъри) става естествен процес.

Общият брой на **говедата** според преброяването от 1910 г. е 1 606 363. Това е 12.1% от всички преброени домашни животни. Като абсолютни числа целият период от второто до петото преброяване бележи ръст на говедата с изключение на малък спад в периода 1905 - 1910 година. В този период България се нарежда на трето място в Европа по численост на едрия рогат добитък (и биволите) след държавите с най-развито скотовъдство като Дания и Швеция.

Таблица 3

1910 година

Държави	Едър рогат добитък - брой (хил.)	На 100 жители
Дания	2254	82.7
Швеция	2690	48.4
България	2019	46.5
Норвегия	1094	46.2
Румъния	2589	43.4
Швейцария	1444	38.3
Франция	14436	36.5
Унгария	7319	35
Сърбия	965	33.1
Австрия	9160	32.1
Германия	20159	31
Англия	11874	26.3
Русия (европейска част)	37343	25.3
Италия	6218	18
Гърция	407	15.5
Испания	2541	13

Традиционно в България овцевъдството е силно развито. Общият брой на **овците** през 1910 г. е 8 669 260, което представлява 65.2% от всички домашни животни. Ръстът през годините на наблюдаване е стабилен и значителен. През 1892 г. в страната има 6 868 291, през 1900 г. - 7 015 383, а през 1905 г. - 8 131 097 овце. По отношение на цялата територия, както и по отношение на площта, която е експлоатирана за отглеждането им, числото на овците се уголемява прогресивно. България държи първо място сред европейските страни в този момент, изчислявайки броя на овците по отношение на територията и населението.

Таблица 4

1910 година

Държави	Овце - брой	На 100 жители
България	8669000	199.9
Гърция	4568000	173.6
Сърбия	3809000	130.8
Румъния	5655000	94.5
Испания	15726000	80.2
Англия	28887000	63.9
Норвегия	1393000	58.8
Франция	16425000	41.5
Унгария	8548000	40.9
Русия (европейска част)	40156000	32.8

Козите заемат дял от 11% от всички домашни животни през 1910 г., като наброяват 1 464 719 глави. През периода 1892 - 1900 г. броят на козите бележи ръст от 11.2%, или 1.4% годишно. В следващите десет години броят им намалява поради неблагоприятни условия, но независимо от това България е на второ място в Европа. Пред нея е само Гърция, която има много повече планинска територия, и там козарството е много по-силно развито.

Таблица 5

1910 година

Държави	Кози - брой	На 100 жители
Гърция	3339000	126.9
България	1465000	33.8
Сърбия	627000	21.5
Испания	3370000	17.2
Норвегия	296000	12.5
Швейцария	340000	9.1
Италия	2715000	7.9
Германия	3384000	5.2

Свинете в България през 1910 г. са 527 311, или 4.0% от всички домашни животни. През 1900 г. е отбелязан най-малкият брой на свине в страната, което най-вероятно се дължи на лошата реколта от царевица. Загубата на свине обаче е възстановена бързо, тъй като преброяването през 1905 г. констатира повече свине отколкото през 1892 г. и отчита увеличение с 26.6% спрямо 1900 г., а през 1910 г. ръстът е вече с още 13.3%. По отношение на свиневъдството България не се намира в челната класация в европейски мащаб - пред нея са страни като Дания, Унгария, Германия, Сърбия, Румъния, Австрия, Белгия, Швеция, Франция, Швейцария, Норвегия и Испания. По отношение на населението броят на свинете варира от 6.7 до 21.8 на 100 жители. На първо място е Кюстендилски, а на последно - Русенски окръг.

Общият брой на **домашните птици** през 1910 г. е 8 688 853, като през 1905 г. е бил 6 410 420, или увеличението е с 35.5%. Тези данни показват, че птицевъдството у нас се развива с бурни темпове: от 1893 до 1900 г. увеличението е с 24.2%, от 1900 до 1905 г. - с 34.9%, а от 1905 до 1910 г. - с 35.5%. Завишените възможности на птицепроизводството в България се доказват и от нарасналия износ на яйцата: от 1896 до 1905 г. са изнесени 6 004 636 кг, а от 1906 до 1910 г. - 10 319 238 килограма. В класификацията на домашните птици най-голям дял се пада на кокошките и петлите - 89.9% от общия брой. Най-незначителен е дялът на пуйките - 2.7%, след тях са патиците и най-накрая са гъските. Износът на птици у нас по значение е на 27-о място в реда на стоките, които се изнасят, а на яйцата - на трето място след пшеницата и царевицата. Преброяването от 1910 г. отчита, че най-много птици в страната има във Великотърновски - 12.7% от общия брой, а най-малък - само 3.6% - в Кюстендилски окръг.

Събирането и обработването на сведения за **пчелите и кошерите** започва през 1905 година. За разглеждания период данните са, както следва:

Таблица 6

Години	Кошери - брой	Увеличение - % (1910 спрямо 1905)
1905	239117	
1910	386915	61.8

Очевидно е, че годините със засушаване през периода не са оказали неблагоприятно въздействие върху развитието на пчеларството. Разпределението по окръзи показва, че най-много кошери има в окръзите София, Бургас, Велико Търново и Шумен, а най-малко - в Плевен, Пловдив, Видин и Кюстендил. През 1905 г. средно на 1 000 жители се падат 59.3 кошера, а през 1910 г. - 89.2. Значително е и увеличението на производството на мед - през 1905 г. на един жител се падат по 380 г мед, а през 1910 г. - по един килограм.

Деветдесетата годишнина на списание „Статистика“ е добър повод да се разгърнат отново страниците му и да се открият малко познати факти от развитието на България. Дългогодишното изследване по различни теми дава възможност както за запознаване с определено направление, в което статистиците са работили, така и за задълбочени научени анализи на процесите и тенденциите в основни икономически направления.

Надявам се, че извадката от представените данни за преброяванията на добитъка, домашните птици и пчелите през 1905 и 1910 г. ще предизвика интерес у читателите и ще обогати общата им култура.

Настоящата информация е първата публикация от поредицата „Преброяване на земеделските стопанства в България“. Традициите в организирането, провеждането и отчитането на резултатите в тази област на Националния статистически институт са големи и с това предстои да бъдат запознати читателите на сп. „Статистика“.

ИЗТОЧНИЦИ:

Резултати от преброяване на добитъка, домашните птици, кошерите с пчели, колата и земеделските оръдия и машини в Царство България на 31 декември 1905 по общини и населени места, София, 1912.

Преброяване на добитъка, домашните птици, пчелите, колата и земеделските оръдия и машини в Царство България на 31 декември 1910, общи резултати, кн. I, София, 1918.